

Владета Петровић*

Историјски институт
Београд

**ДВЕ ХРИСОВУЉЕ КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА
КОЈИМА ПОТВРЂУЈЕ ХРЕЉИНЕ ПРИЛОГЕ
МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ У ШТИПУ И СТРУМИЦИ****
1332, мај 6; 1336, мај 6

Сажетак: Тема рада су две верзије хрисовуље краља Стефана Душана којом су потврђени прилози протосеваста Хреље Манастиру Хиландару. У хрисовуљи Душан дарује милост Хрељи да постане сабрат Хиландарског братства и да му приложи Цркву Архистратига Михаила у Штипу, 50 парика у штипском подграђу и трг у истом, села у Лукавици, села у Струмици, као и планине Огражден и Драгуљево.

Кључне речи: црква, Хиландар, Хреља, Стефан Душан, Штип, Струмица, Свети Арханђел Михаило.

Основ за формирање пространог властелинства Манастира Хиландара на подручју Струмице и у околини Штипа представљају поседе које је овом манастиру приложио протосевсат Хреља.¹ Спорна аутентичност документа које овом приликом приређујемо, не даје могућност да прецизније одредимо који су Хрељини прилози чинили језгро поменутог властелинства и када су они дошли у посед Хиландара. Међусобне разлике које се јављају у две варијанте хрисовуље о Хрељиним прилозима Хиландару наметнуле су потребу да се њихови текстови одвојено приреде, док су анализа дипломатичких особености,

* Ел. пошта: vladeta.petrovic@iib.ac.rs.

** Рад је настао као резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (ев. бр. ИИИ 47025) и *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку (14–15. век)* (ев. бр. 177010).

¹ О овом властелинству више: М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, ЗРВИ 45 (2008) 205–221.

Владета Петровић

установе и важнији термини, као и просографски и географски подаци дати заједнички за обе варијанте хрисовуље уз напомене о разликама које се јављају.

I (Хил. 15) *Опис исправе*

Прва варијанта хрисовуље, са сигнатуром 15 у АХС (топографска сигнатура А 1/5), у даљем тексту Хил. 15, писана је на пергаменту ширине 365 и дужине 645 мм, уставним писмом, црним мастилом, у 60 редова, рачунајући и један ред потписа. Црвеним мастилом су исписани иницијали, почетно слово речи слово (43. ред), цела реч слово (51. ред), крстови пре и након потписа, као и сам потпис. Хрисовуља нема печат, али се на дну пергамента налази пет ромбоидних прореца за врцу висећег печата. Препис ове верзије повеље начинио је 14. маја 1843. монах Никандор (топографска сигнатура А 1/6).²

Фотографије ове хрисовуље се чувају у колекцији Севстјанова I, N. 20, III D. N. 12, Архиву САНУ 7903-196 и Народној библиотеци Ф 2750, док се у Архиву Србије налази снимак на микрофилму, на основу ког је припремљено ово издање.³

Ранија издања

Хрисовуљу Хил. 15 први пут је у кратким изводима штампао Виктор Григорович у књизи *Очеркъ путешествія по Европейской Турцији*, Москва 1877, 43, № 17.⁴ У *Законским Споменицима*, 399–401, Стојан Новаковић је приредио издање са текстом индентичним Хил. 15, али са годином према Хил. 16.⁵ Из приређеног издања изостављени су аренга, међе и санкција. Новаковић није користио верзију повеље Хил. 16, коју

² Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) № 15, 29.

³ Исто, 29.

⁴ Прво издање у оквиру: *Ученых записках Казанского университета*, 1848, кн. III.

⁵ Према Л. Славевој и В. Мошину, изводи објављени у *Законским споменицима*, 399–401, представљају компилацију повеље Хил. 15 и повеље Хил. 16. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти, од Душаново време*, Прилеп 1988, 131, 133, № 43. На чињеницу да се делови текста повеље које је објавио С. Новаковић, изузев године, подударају са верзијом Хил. 15 указао је још С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ 21 (1982) 107, нап. 12.

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару је већ објавио Љ. Стојановић у Споменику III, већ је испис дао на основу текста који је требало да буде објављен у Споменику XLIV. Ово ново издање Љ. Ковачевић је, према Новаковићевим речима, припремио ослањајући се на нама непознати оригинал. Новаковић је повелу датирао у 1328. годину, према индикту, и приписао је Стефану Дечанском. Опис документа су дали: Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, № 43, 131–132 и Д. Сидник, *Српска средњовековна акта*, № 15, 29.

*Текст исправе**

Бл(а)гочѣстив'но что и бл(а)гоприѣт'но и похвал'но всѣмь хр(і)сто-любивим' же ц(а)р(е)мь и краљемь еже любити и желани|2|к тепло имати къ с(в)ет(и)мь и б(о)ж(ь)ств'нымь цр(ь)квямь, въ них(ь) же шбраз(ь) Б(о)г(а) и чл(овѣ)ка и с(в)етіх(ь) кго напис(а)ти се. Оукрашаѣт' бо|3| се ц(а)рь дїадимою и камени(к)мь бесцѣн'номь и бисеромь, нь иже къ Б(о)г(о)у бл(а)гоч(ь)стикмь и вѣрою къ с(в)етымь кго,|4| цр(ь)квямь чьстию, им'же и кр(а)л(кв)ство м(и) и помазаник имьи шт[ь] Г(о)спод(а) Б(о)г(а) и агг(е)ловомь прѣданикмь бл(а)гочѣсти|5|ва хрїстианства стола с(в)етопочив'шихъ краљки ср'пских(ь) и люб'въ теплою къ Б(о)г(о)у и ч(ь)сть къ с(в)етымь кго|6| цр(ь)квямь и б(о)ж(ь)ств'номуу шбразѣ кго, нь и паче шв'новлєнїа рад(и) и помена и зад(о)уша с(в)етопочивших(ь) краљк|7|и ср'п(ь)ских(ь) прьвопрѣстолникъ стола ср'в'скога.

Того рад(и) азъ, рабъ Х(ри)с(т)оу Стефанъ четвѣртии въ Х(ри)с(т)а Б(о)г(а) вѣ|8|рны краљ и самодр(ь)ж'ць всѣх(ь) ср'в'ских(ь) земль и ч(ь)стьникъ грьчьскимь странамь, и кр(а)лєвство ми,|9| шномоу законоу и прѣданїю навькь, много дръзновеник и надеждоу имѣк къ с(в)ет(о)моу и б(о)ж(ь)ств(ь)но|10|моу храмоу Пр(ѣ)ч(и)стикъ Бл(а)д(ы)ч(и)це наше Б(о)городице иже въ С(в)етѣи Горѣ Яѡвньсцѣи рекоми Хиландарь, припад|11|ю и м(о)лю се: “М(и)л(о)ср(ь)днима очима възри на смѣреною мою д(о)ушоу”. Ты иже Г(о)спожде мога по м(и)л(о)сти С(ы)на Твоєго|12| чл(овѣ)колюбива, величаю и прославляю прѣс(в)еток име Твоє, ш думоу слави Твоєе попеченик твороу,|13| елико ми кс(ть) възмож'но хштеи вса испльнити пр(ѣ)ч(и)стомоу домоу Твоємоу.

* Редакција издања и превода: Т. Суботин Голубовић.

Изволѣникѣмь и помощи|14|ю Прѣч(и)стыѣ Б(огороди)це прииде крал(ѣ)в'ства ми вѣрнии и многовъзлюблени властелини крал(ѣ)в'ства протосева|15|сть Хрелга и съ ч(ь)стьнимь игоуменовь прѣч(ис)тиѣ Б(огороди)це Хиландарьскиѣ ѡт(ь)чѣства нашего кѣр Ар'сеник|16|мь и д(оу)ховникомь кр(а)л(ѣ)в'ства ми бащомь Ам'филохикѣмь и съ ч(ь)стными стар(ь)ци. И говори кралѣ|17|вѣство ми како кс(ть) съзидалъ С(ве)т(а)го Архагг(е)ла оу градоу Шип⁸ монастырь и направиль своимь|18| троудомь всакими наредами цр(ь)ковним(ь) [и въсхотѣ тоузи] цр(ь)ковь при(о)жити въ вѣласть|19| С(ве)тыѣ Б(огороди)це Хиландарьскиѣ. И видѣ крал(ѣ)в'(ство) ми раджежениѣ кр(о) всердчноѣ къ прѣч(и)стѣи Б(огороди)ци Хилан'|20|дарьскои и вѣща се крал(ѣ)в'(ство) ми в'соу волю кр(о) и хотѣникъ съвърш(и)ти тако да кс(ть) и кралѣв'ствомь|21| ктитору те с(ве)тыѣ цр(ь)кви. И да кс(ть) тази цр(ь)к(о)вь въ вѣласть с(ве)тыѣ Б(огороди)це Хилан'дарьскыѣ и прѣпокои|22|ще игоуменову и братиамъ въ помень правовѣрнаго властелина крал(ѣ)в'(ства) ми пр(о)тосеваста Хр(е)ле|23| и да кс(ть) братъ в(о)ж(а)ств'наго монастыря ѡт(ь)чѣства нашего С(ве)тыѣ Б(огороди)це Хилан'дарьскыѣ и цо кс(ть) при(о)жилъ да|24| кс(ть) не ѡтклямо никим(ь) до вѣка.

Оу град(оу) .ї. кѣкъ и засел(ь)къ Кар'вин'ци съ всѣм(ь) синором(ь). И тръг оу Шипоу. И |25| оу Лоукавици: село Брѣсть, село Соухогрло, село Лѣсковица, село Видче, дроуг(и) Брѣсть прѣзь Лоукавицоу, |26| село Калоугерица. И тази села вса выше пис(а)н'на съ всѣми правинами и синори тѣх(ь) сельь. И оу Ключ|27|чи Коунарани и синоромь: како т(е)че испланине п(о)токъ мегю Ключь и Коунарание, тере пот(о)комь ⁸ Ве|28|лию рѣкоу и по ѡнои стране рѣкѣ на Сзринь, на могилице, на лок'воу, на садове, на копища, на|29| Чръвени вѣгъ, на вели доубь, право оу рѣкоу. И тръгъ С(ве)т(а)го Илиѣ. И планина Беласица, а мегта ки|30| како гр[е]де поут(ь) ѡт[ь] Ключа оу планиноу, право поутемь на в(ь)рхъ, на Моут'ницоу, на Дебрѣвникъ, на И|31|ваново селище и на Шоугово, на Соулоу, на Прѣсекоу. Селище Секир'никъ и комать землѣ цо кс(ть) |32| дръжалъ Ласкаръ Котаницъ. Селище Шоука и комать землѣ цо сѣ дръжали пронагарикъ гръч(ь)сци |33| Тоут'ко, Ясань, Ласкаръ Сидерофан, конь Секир'ника до потока и више поута и под(ь) поутъ и ниже |34|

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

кр(ь)ста. И планина ѿграждено и Драгоуљкво и под(ь)планиньк съ всею властию. И мегта имь: врод(ь) Ставра|35|къ, низь Велию рѣкоу, на Фроугопоуловь врод[ь], право оузь Василицоу и изь Василице надесно, на Вели |36| кам(е)н(ь), на хрид[ь], прѣс(ь) поут(ь) оу Глод'нь и на Боуковоу рав'нь, на Ивановь кр(ь)сть, низ(ь) Трхолокво на Стокѣ, оу|37| с Коупинов'ць, на Ношень, на Гор'нк Вѣино, на Шабань, на Гаино врѣтено, на Соух(о) борик, на Тоу|38|ртелю, на стоуден'ць, т(е)ре на Соув(о)тин'ць, на Любиво, поутемь на Гоубинѣгь, на Кал(оу)герицоу, на Дол'ни |39| [врод(ь) к' Со]ухимь лоукамь над[ь] Драгоуљкво, на поуть врѣзнич'ски и на Бѣлинь, на Чръвени брѣгь, прѣ|40|з рѣкоу велимь поутемь низ' врьдо вь десноу страну нѣже право на могилоу, поутемь на|41| проинарево кроушик, поутемь на Моут'нь и прѣс(ь) поуть надесно више кошарь пр(о)тосеваста Хре(е) |42| где оупад(а) Брѣзница оу Тоурию, тере рѣком(ь) оу Ставракь.

И си вса приложи протосевасть Хре(а) съ м(и)л(о)стию |43| крал(к)в(ства) ми. И видѣвь крал(к)в(ство) ми прил(о)женик кго и крал(к)в(ь)с(тво) ми запис(а) и оут'в(р)ьди златопечатнимь Словом(ь) |44| крал(к)в(ства) ми вь всако оутвержденик и своводоу ч(и)стоу. И да не има власти над[ь] метохомь С(ве)т(а)го Арха|45|гг(е)ла никто вь земли крал(к)в(ства) ми, ни кѣфалиа, ни севасть, ни псарь. Ни градозиданик, ни |46| градоблюденик, ни сена, ни плѣт'ве, ни жет'ве, ни вршениа, ни приселице, и котла да имь |47| нѣс(ть). И на планинах(ь) више пис(а)них(ь) и зимовицех(ь) и номист'ра, и планиништикь, все мало и голѣ|48|мо, да сї оузима цр(ь)кви С(ве)тик Б(огороди)це Хилан'дарьскик, и да си кет(ь) на законѣ цр(ь)к(о)вномь.

Сего рад(и) освоводи крал(к)в(ь)с(тво) ми и оутверь|49|ди знаменикь и словомь златопечат(ь)нимь крал(к)в(ь)с(тва) ми тако да кет(ь) твьрдо и непоколѣвакмо никимь до вѣ|50|ка. ѿбаче и по смр'ти крал(к)в(ь)ства ми, кога Б(ог)ь изволи господ(ь)ствоующа, или с(ы)нь крал(к)в(ь)с(тва) ми, или соурод(ь)никь крал(к)в(ь)с(тва) ми,|51| или кто люво кмоуже дасть Б(ог)ь, сик златопечат'нок СЛОВО кр(а)л(к)в(ь)с(тва) ми никомоу потворити, нь паче во|52|л'ше потвердити. Иште ли кто дръзне диваболимь наважденикь потворити или вд[ь]нети ч'то запис(а)них(ь) |53| мною Стефаномь кр(а)л(к)мь, таковаго да разорить Г(оспод)ь Б(ог)ь и

Владета Петровић

Пр(ѣ)ч(и)ста Б(огороди)ца и Чюд(о)творица Хилан' дарьска и да га |54| оубик сила ч(ь)с(ь)тнаго и животворецаго кр(ь)ста Х(и)с(то)ва и да кс(ть) проклетъ ѡтъ .т̄.иі̄. ѡт(ь)цьъ иже въ Никѣи и ѡт(ь) |55| .бї. ап(о)с(то)ль и .д̄. хь еу(аг)г(е)листъ и ѡт(ь) с(вє)т(а)го Сүмєвна и Савы и да кст(ь) причтенъ съ Июдою прѣдателькѡм(ь) и рекших(ь): |56| “Крѣвь кѡ на нас(ь) и на чедѣхъ нашихъ”.

И си вса више пис(а)на оубеги и ѡтєса самъ протосєвастъ Хрєлц̄. |57| И ѡще приложи к(ь) томоу кр(а)л(к)в(ь)с(тво) ми оу Стрѡумици комать землєк Тетрагонитовоу, въ помень кр(а)л(к)в(ь)с(тва) ми, нєѡткѡлѡко |58| никимъ до вѣка. Сєго рад(и) крал(к)в(ьство) ми записа и оутвєрди моностироу кр(а)л(к)в(ьства) ми Хиландароу въ всако оут'вєрждєник извѣ|59|ст'но и слов(о)мъ златопечат'нимъ кр(а)л(к)в(ь)с(тва) ми въ лѣт(о) .с̄. ѡ̄. м̄ в индиктиѡн(ь) .д̄.и. логѡф(е)тъ Хрєс(ь) пис(а) м(ѣ)с(є)ца маѣ .с̄. д(ь)нь.

+ СТ(Є)Ф(А)НЪ ВЪ Х(РИ)С(Т)Я Б(ОГ)А БЛ(А)ГОВѢРНИ И САМО-
Д(РЬ)ЖАВНЫИ КРАЛЬ +

Превод

Благочастиво је, и добро и на похвалу свим христољубивим цареви-ма и краљевима да воле и имају топлу жељу ка светим и божанственим црквама у којима се слика лик Бога и човека и светитеља Његових. Јер цар се украшава дијадемом и драгоценим камењем и бисерима, а ка Богу – побожношћу и вером у Његове свете, поштовањем према црквама, чиме је и Краљевство ми добило помазање од Господа Бога и анђеоским предањем благочастиви хришћански сто светопочивших краљева српских, и љубав топлу к Богу, и поштовање према Његовим светим црквама и благочастивом Његом лику, а још више због обнављања и помена и подущја за светопочивше краљеве српске, првопрестолне стола српског.

Стога сам и ја, раб Христу, Стефан Четврти, у Христу Богу верни краљ и самодржац свих српских земаља и удеоник грчких земаља, те Краљевство ми, прихвативши онај закон и предање, и имајући многу смелост и наду ка светом и божанственом храму Пречисте Владичице наше Богородице који је на Светој Гори Атонској, званом Хиландар, припадам и молим се: „Милосрдним очима погледај смртну душу моју“. Ти си, Госпођо моја, по милости Сина твога човекољубива; ве-

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

личам и прослављам пресвето име Твоје, о дому славе Твоје старам се, колико могу учинићу све пречистоме дому Твоме.

По вољи и уз помоћ Пречисте Богородице дође код Краљевства ми верни и многовољени властелин краљевства протосеваст Хреља са часним игуманом Пречисте Богородице Хиландарске, отачаства нашег, игуманом Арсенијем и духовником краљевства ми баштом Амфилохијем и са часним старцима. И рече Краљевству ми да је подигао Манастир Светог Арханђела у граду Штипу и својим је трудом уредио свим црквеним правилима, те је пожелео ту цркву да приложи Светој Богородици Хиландарској. И пошто је видело Краљевство ми свесрдни пламен његов ка Пречистој Богородици Хиландарској, обећа Краљевство ми да ће извршити сваку његову вољу и жељу, као да је и Краљевство ми ктитор те свете цркве. И да та црква буде под Светом Богородицом Хиландарском и боравиште игуману и братији за помен правовернога властелина краљевства ми протосеваста Хреље, и да је брат божаственог манастира отачаства нашег, Свете Богородице Хиландарске. И што је приложио да нико не одузме до века.

У граду Штипу 50 кућа и заселак Карбинци са целим синором. И трг у Штипу. И у Лукавици: село Брест, село Сухогрло, село Лесковица, село Видче, други Брест преко Лукавице, село Калуђерица. И сва та села више поменута, са свим правинама и синорима тих села. И у Кључу Кунарани и синор како тече из планине поток између Кључа и Кунарана, те потоком у Велику реку и оном страном реке на Озрин, на могилице, на локву, на садове, на њиве, на Црвени брег, на Велики дуб, право у реку. И трг Светога Илије. И планина Беласица, а међа њена: како како иде пут од Кључа у планину, право путем на врх, на Мутницу, на Дебревеник, на Иваново селиште и на Шугово, на Сулу, на Пресек. Селиште Секирник и комад земље што је држао Ласкар Котаниц. Селиште Штука и комад земље што су је држали грчки пронијари Тутко Асан, Ласкар Сидерофан, код Секирника до потока и више пута и под путем и ниже крста. И планина Ограждено и Драгуљево и сва област под планинама. И међа им је: брод Ставраков, низ Велику реку, на Фругопулов брод, право уз Василицу и из Василице надесно, на Велики Камен, на хрид, преко пута у Глодан и на Букову раван, на Иванов крст, низ Трхољево, на Стоће, уз Купиновац, на Ноштен, на Горње Вејино, на Шабан, на Гајино вретено, на Сухо борје, на Туртељу, на студенац, и на Суботинац, на Љубиво, путем на Губињег, на Калуђерицу, на Доњи брод, ка Сухим лукама над Драгуљевом, на брезнички пут и на Белин, на Црвени брег, преко реке великим путем низ брдо десном

Владета Петровић

страном право на могилу, путем на пронијарево крушје, путем на Мутањ и преко пута надесно више кошара протосеваста Хреље, где се улива Брезница у Турију, те реком у Ставрак.

И све ово приложи протосеваст Хреља милошћу Краљевства ми. И пошто је видело Краљевство ми прилог његов, записа Краљевство ми и утврди златопечатним словом Краљевства ми у свакој сигурности и слободи чистој. И да над метохом Светог Арханђела нико нема власт у земљи Краљевства ми, ни кефалија, ни севаст, ни псар. И да немају ни градозидање, ни градобљуденије, ни сенокос, ни плетву, ни жетву, ни вршидбу, ни приселицу, ни котао. И на планинама и зимовницима више поменутим, иномистра и планиниотик, све мало и велико, да се узима за Цркву Свете Богородице Хиландарске, и да то јесте у црквеном закону.

Стога ослободи Краљевство ми и утврди знамењем и словом златопечатним Краљевства ми тако да је тврдо и да га нико не прекрши до века. А и по смрти Краљевства ми, онај кога Бог одреди да влада, било син Краљевства ми, било сродник Краљевства ми, или други неко коме да Бог, да ово златопечатно СЛОВО Краљевства ми не порекне, већ боље да га утврди. Ако ли се ко дрзне, ђаволовим наговором, да порекне или одузме нешто од оног што записах ја Стефан краљ, таквога да убије Господ Бог и Пречиста Богородица и Чудотворица Хиландарска и да га убије сила Часног и Животорног Крста Христовог и да буде проклет од 318 светих отаца у Nikeји и од 12 апостола и четворице јеванђелиста и од светог Симеона и Саве и да је прибројан Јуди издајнику и онима који су рекли: „Крв његова на нас и на деци нашој“.

И све више поменуто умеђи и отеса сам протосеваст Хреља. И још приложи томе Краљевство ми у Струмици комад земље Тетрагонитове, за помен Краљевства ми, да нико не одузме до века. Стога Краљевство ми записа и утврди манастиру Краљевства ми Хиландару у свакој сигурности и златопечатним словом Краљевства ми у лето 6840, у индикт једанаести. Логотет Хрс писа месеца маја 6. дан.

+ СТЕФАН У ХРИСТУ БОГУ БЛАГОВЕРНИ И САМОДРЖАВНИ
КРАЉ +

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

II (Хил. 16)

Опис исправе

Друга варијанта хрисовуље, са сигнатуром 16 у АХС (топографска сигнатура А 2/2), у даљем тексту Хил. 16, написана је такође на пергаменту. Ширина пергамента износи 400–402 а дужина 764 мм. Хрисовуља је писана уставним писмом, црним мастилом, у 68 редова, рачунајући и потпис. Црвеним мастилом су написани иницијали, два пута реч слово (52. и 61. ред), крстови пре и након потписа, као и сам потпис. На краткој свиленој црвеној врпци је златан печат цара Стефана Душана. Печат је идентичан печату на повељи цара Стефана Душана властеличићу Иванку Пробиштитовићу од 28. маја 1350.⁶ На полеђини се налази запис из XIV века, писан брзописом карактеристичним за то доба, који гласи: „Хрисовѣл цара Стефана и за Купаране цо к придал Хреља“. Поред тог записа уписано је још и: „N 73“ (обичном оловком), „Бр. 27“ (црвеном оловком) и „6844 года“. Испод ових белешака налази се запис монаха Никандра, који гласи: „Хрисовѣль цара (прецртано и уписно краља) Стефана (дописано Душана), за оу Шипь, церкова архангелска и села и планини и воденици и дрѣга всл по синорами цо е подарѣвалъ на монастырь нашъ своа бащина кога е дошаль оу монастырь протосеваста Хреља и царь Стефанъ по его желанію оутвердилъ своимъ хрисовѣлемъ симъ“.⁷

Фотографије повеље се чувају у Народној библиотеци под сигнатуром Ф 2751, Архиву САНУ, под сигнатурама 7903-а-19 и 8876-44, а снимак на микрофилму у Архиву Србије.⁸ Ово издање је припремљено на основу првог снимка из Архива САНУ.

Ранија издања

Повељу Хил. 16 први пут је у изводу објављена у: Т. Флорински, *АѠонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ в собранияхъ П. И. Севастьянова*, С. Петербургъ 1880, 27–28. Деценију касније издата је у Споменику СКА III, 27–28. Последње издање приредио је В. Корабљев у оквиру *Actes de Chilandar, Actes slaves*, Виз. Врем 19 (1915) Прило-

⁶ О печату види: ССА 8 (2009) 71 (В. Алексић).

⁷ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, № 16, 29-30.

⁸ *Исто*, 30.

жение 1, № 27. Репринт овог издања штампан је у Амстердаму 1975. године. Опис документа су дали: Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, № 44, 133–134 и Д. Сидник, *Српска средњовековна акта*, № 16, 29–30.⁹

*Текст исправе**

Бл(а)гочѣстивно что и бл(а)гоприѣт'но и похвал'но всѣмъ хр(і)сто-любивимъ(ь) же ц(а)ремъ и кра|2|лѣмъ ꙗже любити и желаниѣ тепло имати къ с(вѣ)т(и)мъ и б(о)ж(ь)ствнымъ црѣквамъ |3| въ ни(хъ) же въразъ Б(о)га и чл(о)вѣ(ѣ)ка и с(вѣ)тѣхъ(ь) ꙗко напис(а)ти се. Оу(ѣ)крашакт' во се ц(а)рь дѣдимомъ и ка|4|менимъ(ь) бесцѣн'нимъ(ь) и бисеромъ, нь иже къ Б(о)гоу бл(а)гоч(ь)стикъмъ и вѣроу къ с(вѣ)т(ы)мъ ꙗко,|5| цр(ь)квамъ чѣстию, им'же и кр(а)л(кв)ство ми помазаниѣ имыи шт[ь] Г(оспод)а Б(о)га и агг(е)ловомъ(ь) прѣд|б|ниѣмъ бл(а)гочѣстива хр(і)стианства стола с(вѣ)топочив'шихъ(ь) кралки ср'пскихъ(ь), и лю|7|бѣвъ теплоу къ Б(о)гоу, и ч(ь)сть къ с(вѣ)тымъ ꙗко цр(ь)квамъ и б(о)ж(ь)ств'номуу образу ꙗко, нь |8| и паче въ'нов'лениа рад(и) и помена и зад(о)ушиа с(вѣ)топочившихъ(ь) кралки ср'пскихъ[ь] прѣ|9|вопрѣстол'никъ стола ср'вскога.

Того рад(и) азъ равъ Х(рі)с(т)оу Стефанъ въ Х(ри)с(т)а Б(о)га вѣрни краль|10| и самодръж(ь)ць всѣ(хъ) ср'вскихъ(ь) земль и чест'никъ грѣчскимъ(ь) странамъ, и кралѣвство |11| ми шномъ(8) законоу и прѣданию навѣкъ, много дръзновениѣ и надеждоу имѣк |12| къ с(вѣ)томуу и б(о)ж(ь)ств'номуу храмоу Прѣч(и)стикъ Бл(а)д(ы)ч(и)це наше Б(о)городице иже въ С(вѣ)тѣи Горѣ Яѡ|13|ньсѣи рекоми Хиландарь, припадаю и м(о)лю се: “М(и)л(о)срѣднима очима възри на смѣ|14|реноу мою д(о)шоу”. Ти иже, Г(оспо)жде мога по м(и)л(о)сти С(ы)на Твоѣго чл(о)вѣ(ѣ)колюбива, величаю и про|15|славляю прѣс(вѣ)тоѣ име Твоѣ, ш домоу слави Твоѣе попечениѣ твороу, елико ми ꙗс(ть) въ|16|змож'но хотѣи вса исплнѣнѣти прѣч(и)стомуу домоу Твоѣмоу .

⁹ Д. Синдик у раду *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, описујући повељу под сигнатуром Хил. 16, наводи међу њеним издањима и повељу коју је објавио С. Новаковић у *Законским споменицима*, 399–401, иако се објављени изводи поклапају са текстом Хил. 15. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 30.

* Редакција издања и превода: Т. Суботин Голубовић.

Две хрисовуле краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

Изволкникмь и помощию |17| Прѣч(и)стик Б(огороди)це прииде къ крал(к)в'ствоу ми вѣрны и многовъзлюблени властелинъ|18| крал(к)в(ь)ства ми протосѣвастъ Хреља и съ ч(ь)ст(ь)нимъ игоуменовъ Пр(ѣ)ч(и)стик Б(огороди)це Хила|19|ндарьскии ѡт(ь)ч'ства нашего кър Ар'сеник(ь) и д(оу)хов'ником(ь) крал(к)в'ства ми ващом[ь] Ямь|20|филохикмь и съ ч(ь)стными стар'ци. И говори крал(к)в'ствоу ми како кс(ть) съзидаль цр(ь)к(ь)вь |21| С(ве)т(а)го Ар'хагг(е)ла оу градѣ Шипоу и направиль своимъ троудом(ь) всакими наредами |22| цр(ь)к(ь)вними и въсхотѣ тѣзи цр(ь)ковъ приложити въ вбласть С(ве)тїи Б(огороди)це Хилан'дар(ь)|23|скии. И видѣ крал(к)в'ство ми раждеженик кго все-срдчнок къ Пр(ѣ)ч(и)стѣи Б(огороди)ци Хилан'да|24|р(ь)скои и вѣща се крал(к)в'ство ми в'соу волю кр(о) и хотѣникъ съвршити тако да кс(ть) и крал(к)|25|въс(тв)ѡ ми ктиторъ те с(ве)тїк цр(ь)кве. И да кс(ть) тази цр(ь)к(о)вь въ вбласть С(ве)тик Б(огороди)це Хилан'дарь|26|скии въ покоице игоуменовъ и братиамъ въ помень правовѣр(ь)наго властелина |27| крал(к)в'ства ми прот(о)себаста Хрелк и да кс(ть) брат(ь) в(о)ж(а)ств'наго монастыра ѡт(ь)ч'ства нашег(о) |28| С(ве)тик Б(огороди)це Хилан'дар(ь)скии. И цо кс(ть) приложил(ь) да кс(ть) нешткмакмо никим(ь) до вѣка.

Ѹ градѣ Ши|29|оу, оу Ѱамборию стасъ паричких(ь) .її. съ всѣми правинами и кѣпленицами, съ нивьк(ь) и вино|30|гради и воденицами и Ѱ тѣм'гк амборию трьгъ. И село Брѣсть съ в'сѣми м(е)гтами и прави|31|нами села тог(о). Село СѰхогръло съ всѣми мегтами и правинами. Село Лѣсковица. Село Вид|32|че и съ заселком(ь) съ всѣми мкгтами и правинами. И по ѡне стране рѣке село Брѣстовица, |33| до дивик воде и до Калоуґкрице и до Полиц(е). И селище Шеп'шорово съ всѣми мегтами|34| и оправ'дан'ми села т(о)го. И оу Ключи КѰнарани и синором(ь): како теч(е) ис планине потокъ |35| мегю Ключ(ь) и Коунаране, тере пот(о)ком(ь) Ѱ Велию рѣкоу и по ѡнои стране рѣке на Ѱзрин(ь), на мо|36|гилице, на лок'воу, на садове, на копища, на Чръвени врѣгъ, на вели доувь, правоу Ѱ рѣкоу. |37| И Трьгъ С(ве)т(а)го Илик. И планина Беласица, а мегта ки како греде поут(ь) ѡт[ь] Ключа оу планинѣ, |38| право пѣтем(ь) на врх(ь), на Моут'ницоу, на Дебрѣвникъ, на Иваново селище и на ШѰгово, на |39| Соулоу, на Прѣсекоу. Село Сѣкир'нык(ь) и зем'ла цо

кѣ(тъ) дръжал(ь) Ласкар(ь) Котаниць, и зе|40|млю цю соу дръжали пронигарик гр(ь)ч(ь)сци Тоутко, Ясань, Ласкаръ Сидерофай, конь Гѣ|41|кир'ника до потока и више поуѣта и под(ь) поуѣт(ь) и ниже кр(ь)ста. И планина Гѣграждено |42| и Драгоуљкво и под(ь)планиникъ съ всею властїю. И мѣгта им(ь): брод(ь) Ставракъ, низъ Велию |43| рѣкоу, на Фрѣгопоуловъ брод(ь), право ѡзь Василицоу и изъ Василице надесно, на Вели|44|кам(е)н(ь), на хриди, прѣс(ь) поуѣт(ь) ѡ Глодьнь и на Боуковоу рав'нь, на Ивановъ кр(ь)сть и низ(ь) Трохолок|45|во, на Стоке, ѡс(ь) Коупинов(ь)ць, на Ноцен(ь), на Гор'нкѣ Вѣино, на Шабан(ь), на Гаино вретено, на Гѣхобо|46|рикъ, на Тоур'телю, на стоуден(ь)ць, т(е)ре на Гоув(о)тин(ь)ць, на Любиво, поуѣт(е)мъ на Гоувинѣгъ, на Калоу|47|герицѣ, на Дол'ни брод(ь) к' Гоухим(ь) лоукамъ над(ь) Драгоуљкво, на поуѣт(ь) брѣзнич(ь)ски и на Бѣлинъ,|48| на Чръвени брѣгъ, прѣз(ь) рѣкоу велим(ь) поуѣтем(ь) низ' врьдо, въ десноу странѣ нѣже право на |49| могилоу, поуѣтем(ь) на пронигарево кроушикѣ, поуѣтем(ь) на Моут(ь)нь и прѣс(ь) поуѣт(ь) надесно где оуп(а)да |50| Брѣзница ѡ Тоурию, тере рѣкѣм(ь) оу Ставракъ. И си в(ь)са приложи протосевасть Хрѣта съ |51| м(и)л(о)стию крал(к)в(ь)ства ми.

И видѣвъ крал(к)в(ь)с(тво) ми приложеник ег(о) и кр(а)л(к)в(ь)с(тво) ми запис(а) и оутверди |52| златопечат'ним(ь) СЛОВСОМ(Ь) кр(а)л(к)в(ь)ства ми въ в(ь)сако ѡтвержденик и свободу ч(и)стоу. И да не има |53| власти над(ь) метоухѣм(ь) С(ве)т(а)го Архагг(е)ла ник'то въ зем'ли крал(к)в(ь)с(тва) ми, ни кефалиа, ни |54| сѣвасть, ни п'сар(ь). И да имъ нѣс(тъ) ни градозиданикѣ, ни градоблюденикѣ, ни сенакоше|55|никѣ, ни плѣтве, ни жетве, ни врьшениа, ни приселице. И котла да имъ нѣс(тъ). И на пла|56|нинах(ь) више пис(а)н'них(ь) и зимовицих(ь) иномистра, и планиништик(ь), все мало и голѣмо,|57| да си оузима цр(ь)кви С(ве)тїкѣ Б(огороди)це Хилан'дар(ь)скикѣ, и да си кѣ(тъ) на законѣ цр(ь)к(о)вномъ.

Сего ради |58| ѡсвободи крал(к)в(ь)с(тво) ми и оутверди знаменикѣм(ь) и словом(ь) златопечат'нимъ крал(к)в(ь)с(тва) ми тако да кѣ(тъ) |59| твьрдо и непоколѣблѣмо никимъ до вѣка. Сѣбаче и по сьмр'ти крал(к)в(ь)с(тва) ми, кгоже Б(ог)ъ изво|60|ли господ(ь)ствоујуща, или с(ы)нь крал(к)в(ь)с(тва) ми, или соурод'ник(ь) крал(к)в(ь)с(тва) ми, или инь кто люво кмоу|61|же дас(тъ) Б(ог)ъ, сикѣ златопечат'ноѣ СЛОВО крал(к)в(ь)с(тва) ми никомоу потворити, нь паче бол'ше по|62|твьр-

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

ДИТИ. ИЩЕ ЛИ КТО ДРЪЗНЕ ДИАВОЛИМ(Ъ) НАВАЖДЕНИКМ(Ъ) ПОТВОРИТИ ИЛИ
УТНЕТИ Ч'ТО ЗА|63|ПИС(А)ННИХ(Ъ) МНОЮ СТЕФАНОМ(Ъ) КР(А)Л(К)МЪ, ТАКО-
ВАГ(О) ДА РАЗОРИТ(Ъ) Г(ОСПОД)Ъ Б(ОГ)Ъ И ПР(Ѣ)Ч(И)СТА ЮГО М(А)ТИ И ДА ГА
ПОРАЗИ|64| СИЛА Ч(Ъ)СТ(Ъ)НАГО И ЖИВОТВОРЕЩАГО КР(Ъ)СТА Х(РІ)С(ТО)ВА И
ДА КС(ТЬ) ПРОКЛЕТ(Ъ) УТ[Ъ] .Ѣ.ИІ. С(ВЕ)Т(И)ХЪ УТ(Ъ)ЦЪ ИЖЕ ВЪ|65| НИКЕИ И
УТЬ .ВІ. АП(О)С(ТО)ЛЬ И .Д. ХЪ ЕУ(АГ)Г(Е)ЛИСТЬ И УТ[Ъ] С(ВЕ)Т(А)ГО С҃УМЕВНА
И ГАВИ И ДА КС(ТЬ) ПРИЧТЕНЬ СЪ ИЮДОЮ|66| ПРѢДАТЕЛКМ(Ъ) И РЕКШИХ(Ъ):
“КР(Ъ)ВЬ КГО НА НАС(Ъ) И НА ЧЕДѢХ(Ъ) НАШИХ(Ъ)”. И УТ[Ъ] МЕНЕ ГРѢШ'НАГО
СТЕФАНА КРАЛѦ|67| ДА НѢС(ТЬ) В(АГО)С(ЛО)В(Е)НЬ. ЗАПИС(А) СЕ СИК И ШТ-
ВР'ДИ СЕ ВЪ ЛѢТ(О) .Ѣ. Ѡ. М. Д. ИНДИКТИВН(А) .АІ. М(Е)С(Е)ЦА МАѦ .Ѣ. Д(Ъ)Н(Ъ).
+ СТ(Е)ФАНЪ ВЪ Х(РИ)С(Т)Ѧ Б(ОГ)Ѧ БЛ(А)ГОВѢРНИ И САМО-
ДРЪЖАВНИ КРАЛЬ +

Превод

Благочастиво је, и добро и на похвалу свим христољубивим цареви-
ма и краљевима да воле и имају топлу жељу ка светим и божанственим
црквама у којима се слика лик Бога и човека и светитеља Његових. Јер,
цар се украшава дијадемом и драгоценим камењем и бисерима, а ка Богу
побожношћу и вером у Његове свете, поштовањем према црквама, чиме
је и Краљевство ми добило помазање од Господа Бога и анђеоским пре-
дањем благочастиви хришћански сто светопочивших краљева српских,
љубав топлу к Богу, и поштовање према Његовим светим црквама и бла-
гочастивом Његом лику, а још више због обнављања и помена и подуш-
ја за светопочивше краљеве српске, првопрестолне стола српског.

Стога и ја, раб Христу, Стефан, у Христу Богу верни краљ и само-
држац свих српских земаља и удеоник грчких земаља, пошто је при-
хватило Краљевство ми онај закон и предање, имајући многу смелост и
наду ка светом и божанственом храму Пречисте Владичице наше Бо-
городице, који је на Светој Гори Атонској, званом Хиландар, припадам
и молим се: „Милосрдним очима погледај смртну душу моју“. Ти си,
Госпођо моја, по милости Сина твога човекољубива, величам и прос-
лављам пресвето име Твоје, о дому славе Твоје старам се, колико могу
учинићу све пречистоме дому Твоме.

По вољи и уз помоћ Пречисте Богородице дође код Краљевства ми
верни и многовољени властелин Краљевства ми протосеваст Хреља са
часним игуманом Пречисте Богородице Хиландарске, отачаства нашег,
игуманом Арсенијем и духовником краљевства ми баштом Амфилохи-

јем и са часним старцима. И рече Краљевству ми како је подигао цркву Светог Арханђела у граду Штипу и својим је трудом уредио свим црквеним правилима, те је пожелео ту цркву да приложи Светој Богородици Хиландарској. И пошто је видело Краљевство ми свесрдни пламен његов ка Пречистој Богородици Хиландарској, обећа Краљевство ми да ће завршити сваку његову вољу и жељу, као да је и Краљевство ми ктитор те свете цркве. И да црква та буде под Светом Богородицом Хиландарском, за боравиште игуману и братији за помен правовернога властелина краљевства ми протосеваста Хреље и да је брат божаственог манастира отачаства нашег Свете Богородице Хиландарске. И што је приложио – нико да не одузме до века.

У граду Штипу, у амборију, 50 стасова паричких са свим правинама и купљеницама, са њивама и виноградима и воденицама, и у том амборију трг. И село Брест са свим међама и правинама тога села. Село Сухогрло са свим међама и правинама. Село Лесковица. Село Видче са засеком и са свим међама и правинама. И са оне стране реке село Брестовица, до Дивље воде и до Калуђерице и до Пољице. И селиште Шешпорово са свим међама и правинама тога села. И у Кључу Кунарани и синор: како тече из планине поток између Кључа и Кунарана, те потоком до Велике реке и са оне стране реке на Озрин, на могилице, на вртове, на њиве, на Црвени брег, на Велики дуб, право до реке. И трг Светог Илије. И планина Беласица, а међа јој је: како иде пут од Кључа у планину, право путем на врх, на Мутницу, на Дебрвеник, на Иваново селиште и на Шугово, на Сулу, на Пресеку. Село Секирник и земља што је држао Ласкар Котаниц, и земља што су је држали грчки пронијари Тутко, Асан, Ласкар Сидерофан, код Секирника, до потока и више пута и испод пута и ниже крста. И планина Ограждено и Драгуљево и сва област под планинама. И међа им је: брод Ставраћев низ Велику реку, на Фругопулов брод, право уз Василицу и из Василице надесно, на Велики Камен, на хрид, преко пута у Глодан и на Букову раван, на Иванов крст и низ Трхољево, на Стоће, уз Купиновац, на Ноштен, на Горње Вејино, на Шабан, на Гајино вретено, на Сухо борје, на Туртељу, на студенац, и на Суботинац, на Љубиво, путем на Губињег, на Калуђерицу, на Доњи брод, ка Сухим лукама над Драгуљевом, на брезнички пут и на Белин, на Црвени брег, преко реке великим путем низ брдо десном страном право на могилу, путем на пронијарево крушје, путем на Мутањ и преко пута надесно где се улива Брезница у Турију, те реком у Ставраћ.

И све ово приложи протосеваст Хреља милошћу Краљевства ми. И видевши Краљевство ми прилог његов, записа Краљевство ми и утврди

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару златопечатним словом Краљевства ми у свакој сигурности и слободи чистој. И над метохом Светог Арханђела да нема власт у земљи Краљевства ми ни кефалија, ни севаст, ни псар. И да немају ни градозидање, ни градобљуденије, ни сенокос, ни плетву, ни жетву, ни вршидбу, ни приселицу. И да немају котла. И на планинама и зимовницима више поменутих, иноистра и планиниотик, све мало и велико, да се узима за цркву Свете Богородице Хиландарске, и да то јесте у црквеном закону.

Стога ослободи Краљевство ми и утврди знамењем и словом златопечатним Краљевства ми тако да је тврдо и да га нико не прекрши до века. А и по смрти Краљевства ми, онај кога Бог одреди да влада, било син Краљевства ми, било сродник Краљевства ми, или други неко коме да Бог, да ово златопечатно СЛОВО Краљевства ми не порекне, већ боље да га утврди. Ако ли се ко дрзне, ђаволовим наговором, да порекне или одузме нешто од оног што записах ја Стефан краљ, таквога да убије Господ Бог и Пречиста Мати Његова и да га порази сила Часног и Животоврног Крста Христовог и да буде проклет од 318 светих отаца у Никеји и од 12 апостола и четворице јеванђелиста и светог Симеона и Саве и да је прибројан Јуди издајнику и онима који су рекли: „Крв његова на нас и на деци нашој“. И да није благословен од мене грешног Стефана краља. Ово се записа и утврди у лето 6844, индикта једанаестог, месеца маја 6. дан.

+ СТЕФАН У ХРИСТУ БОГУ БЛАГОВЕРНИ И САМОДРЖАВНИ
КРАЉ +

Дипломатичке особености

У оба документа инвокација на почетку повеље је изостављена, док се симболичка налази испред потписа. Изостављање симболичке инвокације, која је најчешћа у рашкој канцеларији, веома је ретко. Још две Душанове исправе немају крст – Хрисовуља краља Душана о даровању Манастира Светог Николе Мрачког у Орехову Манастиру Хиландару из 1339 и повеља Душанова Хиландару о даровању Цркве Светог Ђорђа, села Полошког и села Драгожеља, у спомен брата Драгушина из фебруара 1340.¹⁰

Тип аренге, коме припада аренга у Хил. 15 (I, ред. 1–7) и Хил. 16 (II, ред. 1–9), истиче богоугодност ктиторских подухвата владара. Овом типу припада више повеља насталих током XIV века. Поред два примерка Душанове повеље које овом приликом приређујемо, поменута

¹⁰ ССА 2 (2003) 60 (С. Марјановић-Душанић).

аренга се јавља у још осам српских и две бугарске повеље. Најстарију сачувану повељу са овим типом аренге издао је крајем 13. или почетком XIV века краљ Милутин за Манастир Светог Николе у Врањини. У повеље са истим типом аренге спадају и повеље: Стефана Дечанског за Светог Николу у Орехову од 9. септембра 1330, краља Стефана Душана за старца Григорија од 19. маја 1343, краља Стефана Душана за властелина Рудла од 28. марта 1343, краља Стефана Душана Хрусијском пиргу о поклону села Гаидахора од 13. јануара 1345, цара Стефана Душана о поклањању Цркве Светог Николе у Псачи Хиландару издата 1354. или 1355, деспота Угљеше о давању села у Мавровском пољу Кутлумушу из априла 1369, браће Драгаша и Константина Дејановића за Свети Пантелејмон издата између 1372. и 1375. Две бугарске повеље са истом аренгом издали су цар Јован Александар за Манастир Светог Николе Мрачког (1. децембра 1347) и цар Јован Шишман за Рилски манастир (21. септембра 1378).¹¹

Повеље о Хрељином дару Хиландару, заједно са горе наведеним Душановим краљевским актима, спадају у подтип са опширнијом аренгом у којој се наглашава побожност владара награђена миропомазањем од стране Бога, као и благотворност његове љубави према Господу за почивше претке и претходнике на престолу.¹² Оваква аренга по први пут се јавља у повељи краља Стефана Душана издатој 19. маја 1343, којом је старцу Григорију уступио на доживотно коришћење Цркву Светог Петра Коришког. Издавање ове повеље, као и аренга у њој, у непосредној вези су са почетком Душановог ктиторског подухвата на изградњи Манастира Светих Арханђела.¹³

Институлација (I, ред. 7–8; II, ред. 9–10) „азъ равь Х(ри)с(т)оу Стефанъ Четвѣрти въ Х(ри)с(т)а Б(ог)а вѣрны краль и самодр(ь)ж'ць всѣх(ь) ср'в'ских(ь) земль и ч(ь)стьникъ гръчскимъ странама“ јавља се у обе верзије Душанове потврде Хрељиних дарова, с тим што је у Хил. 16 изостављена нумерација Четврти, која представља уобичајен начин навођења његовог имена са цифром.¹⁴ Идентичну институлацију институлацији у Хил. 15 налазимо и у повељи о поклону села Гаидарохора Хрусијском пиргу.¹⁵ У Хил. 15 и Хил. 16, као и у повељи о поклону

¹¹ ССА 6 (2007) 90-91 (Д. Живојиновић).

¹² Исто, 91.

¹³ ССА 3 (2004) 59–60 (Ж. Вујошевић).

¹⁴ О томе више: С. Марјановић Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 57–58; ССА 3 (2004) 65 (Ж. Вујошевић).

¹⁵ Издање у ССА 6 (2007) 91 (Д. Живојиновић).

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару села Гаидарохора, из уобичајене Душанове титулатуре изостављена је реч *поморскихъ*. Иако године из обе верзије повеље о Хрељином дару Хиландару припадају четвртој деценији XIV века, у њима се уз поменуто Душанову уобичајену титулатуру додаје и титула *честник Грком*, која се јавља, као и титула *краљ грчким странама*, на исправама из периода 1343–1345, а у вези је са Душановим територијалним добицима на југу и чињеницом да је Душанов син Урош у том тренутку верен за сестру цара Јована V.¹⁶

Почетак експозиције (I, ред. 9–13; II, ред. 10–16) је идентичан је са експозицијом повеље о прилагању вастелина Рудла Хиландару, док се са повељом о поклону села Гаидарохора разликује само у завршном делу. Нарација о владаревом старању о манастиру Хиландару дата је у форми директног обраћања самој Пречистој Богородици, на чијем крају стоји „испљнити пр(ε)ч(и)стомоу домоу Твокумоу, изволкникъм и помоциу Пр(ѣ)ч(и)стык Б(огороди)це“.¹⁷ Уместо овог нелогичног дела експозиције присутног у обе верзије повеље о Хрељином дару и у повељи о даровању властелина Рудла, у повељи о поклону села Гаидарохора налазимо „испљнити пр(ѣ)ч(и)стомоу домоу твокумоу, изволкникъм и помоциу с(ы)на твокуго“.

Након указивања на владареву бригу о храму Пречисте Богородице на Светој гори, следи део (I, ред. 13–19; II, ред. 16–23) који указује на непосредан мотив правног чина – долазак севастократора Хреље код краља Душана са молбом да му се одобри даровање Хиландару Цркве Светих Арханђела у Штипу, коју је сам подигао и опремио.

Диспозиција заузима највећи део исправе (I, ред. 19–48; II, ред. 23–57) и резултат је краљеве милости. Први део диспозиције се односи на владареву одлуку да изађе Хрељиној молби у сусрет, постајући и сам ктитор хиландарског братства. Овом одлуком Црква Светих Арханђела у Штипу постаје коначиште хиландарског игумана и братства у спомен Хрељи. У наставку се саопштава посебно занимљива краљева одлука према којој Хреља треба да постане члан хиландарског братства, чији се представници, игуман кир Арсеније, краљев духовник башта Амфилохије и часни старци, помињу у интервенцији.

¹⁶ ССА 9 (2010) 77 (С. Мишић).

¹⁷ Како нам интерпункцијски знаци присутни у повељи не помажу у разумевању горе поменуте недоследности, ми смо је избегли премештајући спорни део на почетак наредне реченице.

У другом делу диспозиције наводе се Хрељини прилози Хиландару, прво они у самом Штипу, а затим они у Лукавици и Струмици. У овом делу се могу запазити значајне разлике између верзија Хил. 15 и Хил. 16. У Хил. 15 се у скраћеном облику наводи прилог од 50 парика у Штипу, док се у Хил. 16 прецизира да су у питању парички стаси у амборију „**съ всѣми правинами и кѡпленицами, съ нивѣкѡм(ь) и виногради и воденицами**“. Након тога, у Хил. 15 се као прилог наводи заселак Карбинци са синором, кога нема у верзији Хил 16. Приликом навођења села лоцираних са обе стране данашње реке Криве Лакавице, само у Хил. 15 се изричито говори о области Лукавици. Село Брестовица из Хил. 16 се у Хил. 15 помиње као други Брест, док се Калуђерица у Хил. 15 наводи као једно од приложених села а у Хил. 16 као међник села Брестовице, и то заједно са Пољицом. У Хил. 16 се такође помиње и селиште Шепшорово, као један од прилога.

Диспозиција се наставља набрајањем прилога у области Струмице. Међу њима се, у обе верзије на идентичан начин, наводе село Кунарани са међама, трг Светог Илије и планина Беласица са међама. Наредни прилог је Секирник(ћ), који се у Хил. 15 помиње као селиште а у Хил. 16 као село. У непосредној вези са овим селом је „**коматъ землѣ**“ (Хил. 15) или „**зем'ла**“ (Хил.16) раније у поседу Ласкара Котанице. Суседно селиште Штука се помиње само у Хил. 15. Поред земље Ласкара Котанице, Хиландар је добио и земљу коју су некад држала два византијска пронијара – Тутко Асан и Ласкар Сидерофан. Она се налазила у непосредној близини села Секирника, уз Царски пут који се пружао од Струмице на исток, дуж истоимене реке. Њен положај је описан у обе исправе на исти начин. Набрајање земљишних поседа завршава се, у обе верзије, детаљним описом међа планина Огражден и Драгуљево, које су представљале најпространији део Хрељиних прилога.

Након Хрељиних прилога, наводе се детаљно имунитетна права метоху Светих Арханђела, којима претходи короборација (I, ред. 43–44; II, ред. 51–52): **И видѣвъ крал(ѡ)в(ь)с(тво) ми приложеник ег(о) и кр(а)л(ѡ)в(ь)с(тво) ми запис(а) и оутврѣди златопечат'ним(ь) СЛОВѢМ(ь) кр(а)л(ѡ)в(ь)ства ми въ в(ь)сако ѡтврѣжденик и свободоу ч(и)стоу. Након набрајања имунитетних права следи нова короборација (I, ред. 48–50; II, ред. 57–59): **Сего ради освободи крал(ѡ)в(ь)с(тво) ми и оутврѣди знаменикѡм(ь) и словом(ь) златопечат'нимъ крал(ѡ)в(ь)с(тва) ми тако да кс(тъ) тврѣдо и непоколѣблѣмо никимъ до вѣка.****

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

Санкција (I, ред. 50–56; II, ред. 59–67) спада у ред конвенционалних санкција Душанове канцеларије. Започиње наредбом владара Богом изабраним наследницима престола да се одредбе овог златопечатног слова након његове смрти не смеју кршити. Прекршиоцима краљеве воље, које наводи сам ђаво, прети се Христом, Пречистом Богородицом, Чудотворицом Хиландарском, Часним крстом, светим учесницима Никејског сабора, дванаесторицом апостола, четворицом јеванђелиста, Светим Симеоном и Светим Савом, као и изједначавањем са Јудом Издајником. У санкцији недостају уобичајени елементи на крају – у Хил. 15 ускраћивање краљевог благослова и бацање анатеме, а у Хил. 16 само бацање анатеме. Такође, у оба примерка недостаје апрекација.

У верзији повеље Хил. 15 наилазимо на додатак (ред. 56–58), која следи након санкције а пре датума и потписа. У њој се наглашава да је све прилоге умеђио и отесао сам протосеваст Хреља. Потом се наводи као краљев прилог комад земље Тетрагонитове у Струмици. Након ове интерполације следи још једна короборација у којој се наводи и дестинатар (ред. 58–59).

Две верзије повеље о Хрељиним даровима датирани су различитим годинама од стварања света – Хил. 15 носи годину 6840 (1332) а Хил. 6844 (1336). Иако то није уобичајено у рашкој канцеларији, датирање је извршено и на основу индикта, који је у обе верзије исти (11) и не слаже се са годинама. Према обе верзије састављање исправе је извршено 6. маја, а у Хил. 15 је забележено и име писара Хрса. Овом приликом морамо се задржати на датирању повеље Хил. 15. Година на овој верзији Душанове хрисовуље о Хрељиним прилозима Хиландару је већином читана као 6842 (1334), при чему је слово **в** читано као број 2. Још је Д. Синдик изразио сумњу да је последња цифра у години, тј. слово **в**, вероватно накнадно уписана. Како је пергамент на спорном месту загребан, са потпуном сигурношћу можемо тврдити да није у питању број, на шта указује и одсуство титле. Слово **в** је по свему судећи накнадно уписано, јер га Григорович није видео а повељу је завео у свом прегледу документа под 1332. годином.¹⁸ Уколико узмемо да је **в** интерполација између године и речи индикт, цео датум се може прочитати као „**вѣ лѣт(о) .ѿ. ѿ. ѿ в индиктиѿн(ѿ) .ѿи. логос(ѿ)тъ Хрс(ѿ) пис(а) м(ѣ)с(ѿ)ца маѿа .ѿ. д(ѿ)нѣ**“.

¹⁸ В. Григорович, *Очеркъ путешествія*, 43, № 17.

Питање аутентичности акта

У науци је углавном прихваћено мишљење да две верзије повеље којом Душан потврђује Хрељине дарове Хиландару представљају фалсификате сачињене у другој половини XIV века. У новије време, нешто другачији став износе само В. Мошин и Л. Славева у *Српски грамоти од Душаново време*. Они сматрају да је верзија повеље Хил. 16 оригинал са Душановим личним потписом и неоштећеним печатом на коме је титула цар.¹⁹

За утврђивање аутентичности исправа које овом приликом приређујемо, као и веродостојности података који су у њима забележени, неопходно их је упоредити са сачуваним документима из XIV века, који се односе на исте области. У питању је више исправа које указују на то да Хил. 15 и Хил. 16 у великој мери садрже веродостојне податке који се односе на хиландарске поседе у области Струмице. Тако је М. Живојиновић указала да је почетак диспозиције Хил. 16, који се односи на прилоге у Штипу и долини реке Лукавице, идентичан са хрисовуљом цара Андроника III, састављеном највероватније 1341.²⁰ Овом делу диспозиције је у великој мери слична и диспозиција Хил. 15, са изузетком помињања села Карбинаца. Међе планине Огражден наведене у хрисовуљи цара Андроника III подударају се са делом велике повеље (сигнатура у АХС III-4) у којој се наводе хиландарски поседи добијени у време Милутина и Душана, а у којој се помињу и Хрељини дарови.²¹ С друге стране, опис Ограждена у Хил. 15 и Хил. 16 готово је идентичан са међама записаним у простагми цара Душана (1349–1354) а које је утесао његов властелин Бранило, приликом решавања спора Хиландараца са властелинима и власима.²² Опис међа на планини Беласици, као и помен земљишта које су раније држали Ласкар Котаниц и пронијари Ласкар Сидерофан и Тутко Асан, забележени су само у две верзије повеље о Хрељиним даровима.

Анализирајући горе наведене чињенице, С. Ћирковић и М. Живојиновић су дошли до закључка да је садржај оригиналног акта о стица-

¹⁹ Према њиховом мишљењу повеља је антидатирана због Душанових претензија на заузимање Хрељиних поседа. Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 133.

²⁰ М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, 209–210.

²¹ М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, 213.

²² С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, 110; М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, 214–215.

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

њу поседа цркве Архистратига Михаила и још неких Душанових прилога Хиландару најверније пренет у већ поменути повељу III-4.²³ Траг о постојању овог акта можемо наћи у опису Хиландара који нам је оставио архимандрит Леонид. На страницама 68 и 69 налази се текст хрисовуље из 1332. године којом је краљ Душан потврдио Хрељин прилог цркве Архистратига Михаила у Штипу.²⁴ Из наведеног текста може се закључити да је у питању још једна, можда оригинална повеља, која се тиче хиландарског метоха у Штипу и Струмици. Њен текст у потпуности одговара делу диспозиције у повељи са сигнатуром III-4. У њему се наводи како је краљ придодao Хрељином дару и 50 људи и трг штипски. У повељи је забележен и закон подграђу. Текст повеље који потом следи гласи: „И прида Кралесвство ми селища, запустѣлы отъ вѣка, име селищамъ: Врѣсть, и Соухогрљь, Лѣсковица, Витѣче, Дрѣнокъ, и мегя Армасана, съ всѣми людѣми и населени сель тѣхъ, что населихъ ихъ отъ чоужихъ земљь, и селище Брѣстокъ и Калоугерица, и полице, и паши ше съ всѣми правинами и мегями сель тѣхъ, и село оу Ключи Коукаряне съ парикы и съ стаями ихъ и съ всѣми правинами села того. И не прѣзрѣ Кралевство ми егово (то естъ, Протосеваста Хреля) моление, нѣ оутврѣди и записа Кралевство ми, да боудеть оутврѣждено и непоколебимо Св. Богородице Хиланѣдарьскои.“²⁵

Поред оригиналног акта којим је током четврте деценије XIV века утемељен метод цркве Архистратига Михаила, постојао је и други оригинални документ који је послужио за израду познијих фалсификата – Хил. 15 и Хил. 16. Та оригинална исправа састављена је 1343. године. Тој години одговара индикт 11 који је пренет у оба фалсификата. Времену о коме је реч одговара и интитулатура *честник зрком*, као и помен логотета Хрса. Ова Душанова златопечатна хрисовуља представљала је највероватније потврду Хрељиних дарова које наилазимо и у повељи Андроника III.²⁶

На крају се намеће као закључак да су исправе које овом приликом приређујемо, као што су већ нагласили С. Ћирковић и М. Живојиновић, састављене за потребе парница између Хиландара и његових

²³ М. Живојиновић, *Струмички метод Хиландара*, 220.

²⁴ Повељу на овом месту описану Д. Синдик индетнтификује као Хил. 15. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 29.

²⁵ Архимандрит Леонид, *Историческое описание сербской лавры Хиландаря отношения къ царствамъ сербскому и русскому*, Москва 1868, 68–69.

²⁶ М. Живојиновић, *Струмички метод Хиландара*, 220.

суседа вођених током осме деценије XIV века. Њихов циљ је био да Хиландару осигурају спорне поседе у Струмичком пољу и на Беласици. Ово је извршено интерполацијама које се односе на земљиште Ласкара Котенице и пронијара Ласкара Сидерофана и Тутка Асана, као и на међе на Беласици.²⁷

Истом времену припада и Хрисовуља о поклону села Гаидарохора Хрусијском пиргу која има низ сличности са верзијама повеље о Хрељиним даровима. Сличности у аренги, интитулацији, санкцији и потпису навеле су Д. Живојиновића на закључак да се слободно може говорити о једном дипломатичком формулару који сврстава наведене исправе у исти тип споменика настао у блиском временском интервалу. Томе у прилог говори и чињеница да се у интервенцијама јављају исте личности, игуман Арсеније и башта Амфилохије, а логотет Хрс се помиње у две од ове три повеље.²⁸

Важнији термини и установе

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови и установе: **честник грчким странама** (I, ред 8; II, 10), **игуман** (I, 15, 22; II, 18, 26), **башта** (I, 16; II, 19), **духовник** (I, 16; II 19), **китор** (I, 21; II, 25), **властелин** (I, 14, 22; II, 17, 26), **купљеница** (II, 29), **трг** (I, 24, 29; II, 30, 37), **стас** (II, 29), **међа** (I, 29, 34; II, 30, 31, 32, 33, 37, 42), **синор** (I, 24, 26, 27; II, 34), **метох** (I, 44; II, 53), **кефалија** (I, 45; II, 53), **псар** (I, 45; II, 54), **севаст** (I, 45; II, 54), **градозиданье** (I, 45; II, 54), **градобљуденије** (I, 46; II 54), **сенокос** (I, 46; II, 54–55), **приселица** (I, 46; II, 55), **плетва** (I 46; II, 55), **жетва** (I, 46; II, 55), **вршеније** (I, 46; II, 55), **котао** (I, 46; II, 55) **зимовници** (I, 47; II, 56), **планина** (I, 47; II, 55–56), **планиниотик** (I, 47; II, 56), **иномистро** (I, 47, II, 56), **златопечатно слово** (I, 43, 49, 51, 59; II, 52, 58, 61), **логотет** (I, 59), према *Прегледу* ССА 10 (2011) XXXV–LXVIII.

Протосеваст, I (документ), 14–15 (ред), 22, 41, 42, 56; II, 18, 27, 50 – титула пореклом из Византијског царства. Етимолошки би требало да је протосеваст први међу севастима. Међутим, у пракси није постојала веза између ова два достојанства. У питању је титула чији је носилац могао добијати значајне дужности на двору. У средњовековној Ср-

²⁷ С. Ђирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, 114; М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, 220.

²⁸ ССА 6 (2007) 95 (Д. Живојиновић).

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару бији и Бугарској, протосевсти су били великаши чија је управа над одрђеним областима имала елементе приватне власти.

Литература: ЛССВ 599 (Ј. Максимовић).

Амбориј, II, 29, 30 – назив за подграђе, насеље под утврђењем, трговиште. Потиче од грчке речи ἐμπορίον, која значи трговиште.

Литература: ЛССВ, 10 (С. Ћирковић).

Пронијар, I, 32; II, 40 – термин који је у феудализираном Византијском царству (XI–XIV век) означавао великаша који ужива условно власништво над пронијом – земљишним поседом или било којим извором прихода, уз обавезу обављања војне службе владару. Пронијари се у изворима најчешће називају војницима. Они су на пронијама насељавали зависне сељаке (парике) који су обрађивали земљу, плаћали им дажбине и можда учествовали у војним походима као пратња. После престанка војних обавеза пронијара, пронија се враћала у фондседа владара који ју је давао другом пронијару на коришћење. Заједно са другим установама Византијског царства, пронија је пренета у средњовековну Србију.

Литература: С. Новаковић, *Пронијари и баштиници*, Глас САН 1 (1887) 1–102; Г. Острогорски, *Пронија*, Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1951 (=Сабрана дела I, 119–342); ЛССВ 589–591 (Б. Ферјанчић). О пронији видети и: ССА 1 (2002) 140 (А. Веселиновић); ССА 3 (2004) 121 (М. Шуица).

Просографски подаци

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњаване личности: **Хреља**, I, 15, 22, 41, 42, 56; II 18, 50; **игуман кир Арсеније**, I, 15–16; II, 19; **башта Амфилохије**, I, 16; II, 19–20; **логотет Хрс**, I 59, према *Прегледу*, ССА 10 (2011) XXXV–LXVIII.

Ласкар Котаниц, I, 32; II, 39 – припадник породице Котаниц, која је почев од краја XIII века, имала свој посед у селу Брезници. У везиседа у долини Струмице, ова породица се први пут помиње у хрисовуљи из 1293. Тада је цар Андроник II поклатио свом дворанину Лаву Котаницу земљу у поменутом селу. Након доласка Струмице под српску власт, ова земља је припала Хиландару. Како је његова међа чинила источну границу хиландарскогседа у Струмици, ово село и његове међе нису посебно наведене у Хил. 15 и Хил. 16. То се види на основу касније исправе васељенског судије Михаила Скулиса 1371. године, којом је утврдио спорне међе Ласкарисовог прилога Хиланда-

ру. Ова међа је почињала од планине Драгуљева, ишла на југ до брезничког пута, где су била три камена међаша и где је излазио пут из Морокошта, спуштала се гребеном до Белина и долазила до *Κόρνιζαν*, где је покојни Хреља поставио крст. Потом се међа спуштала преко крстова међаша до Доње Белине, па потом до реке Брезнице, прелазила реку, силазила Сувим потоком, који се спуштао од Штуке, и стизала на Царски пут. Затим је делом ишла путем на запад, па скретала на југ, напуштајући га, и стизала до пронијареве крушке па до ушћа Брезнице у Турију. Потом се настављала реком до Крстине скеле и од ње до Франгопуловог прелаза.

Почетком седме деценије XIV века, монах Макарије Ласкарис Котаниц је даровао Брезницу Манастиру Светог Пантелејмона, након чега се отворио деценијски спор са Хиландаром. Овај спор је коначно окончан 1374. године, када је Константин Ласкарис Палеолог, један од тројице браће, који су као мираз своје мајке наследили земљу у Брезници, вратио својој породици власништво над струмичким поседом и потом га приложио Манастиру Светог Пантелејмона. Средином XIV века припадници ове породице су везани и за околину Трикале и Солуна, где су имали своје поседе.

Литература: М. Живојиновић, *Le conflit entre Chilandar et Saint-Pantéléemôn au suje du village de Breznica*, *Byzantinoslavica* 56 (1995) 237–244; М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, ЗРВИ 45 (2008) 212; М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 43; Јб. Максимовић, *Котаниц Торник*, ЗРВИ 29–30 (1991) 184–185; М. Bartusis, *Serbian pronoia and pronoia in Serbia: the diffusion of an institution*, *ZRVI* 48 (2011) 197–198.

Тутко Асан, I, 33; II, 40 – византијски пронијар. Пред доласком српске војске, по свему судећи он је, као и пронијар Ласкар Сидерофан, напустио своју пронију. Земљу ова два пронијара, која се налазила непосредно уз село Секирник, краљ Душан је после освајања струмичке области уступио Хрељи. Према мишљењу М. Живојиновић, земља ова два пронијара је врло вероватно потврђена Хрељи и Андронииковом повељом, али у оквиру села Секирника и његове територије, док је међа између Кунарана и поседа Тутка Асана и Ласкара Сидерофана, коју налазимо само Хил. 15 и Хил.16, накнадна интерполација.

Прилог Хиландару коју је чинила земља коју су некад поседовали ови властелини била је предмет спора Хиландара и Св. Пантелејмона. Ова два манастира су се спорила око међа између земље попа Симона и земље села Макријево и Мокрани, као и око тога да ли је земља Тут-

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару ка Асана и Ласкара Сидерофана припадала селима Мокријеву или Мокранима. Разграничење са земљом попа Симона су учинили водочки и бањски епископ 1371. Они су такође утврдили да су у време цара Душана на тој земљи разбојници отели царске коње. Становници Мокрана и Макријева нису хтели да плате приселицу и вражду, јер су тврдили да је ту земљу кесар Хреља приложио Хиландару, тако да су накнаду платила хиландарска села. Због наведеног, разграничењем учињеним 1371. земља ова два властелина остала је у поседу Хиландара.

Литература: М. Живојиновић, *Струмички метох Хиландара*, ЗРВИ 45 (2008) 212; М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 48; М. Bartusis, *Serbian pronoiia and pronoiia in Serbia: the diffusion of an institution*, ZRVI 48 (2011) 193–197.

Ласкар Сидерофан, I, 33; II, 40 – види претходну одредницу.

Топографски подаци

Сви убицирани топоними су уцртани на приложеним картама. На њима су уцртани и поседи Св. Пантелејмона, као и међници поменути у хрисовуљи цара Андроника III.

Штип, I, 17, 24; II, 21, 28–29 – град у Македонији. Више о средњовековној историји овог насеља види: С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, Зборник на трудови посветени на академикот Михаило Апостолски по повод 75-годишнината од животот, Скопје 1986, 25–36; *Штип низ вековите. Книга прва*, Штип 1986, 125–201.

Лукавица, I, 25 – ССА 8 (2009) 79–80 (В. Алексић).

Брест, I, 25; II, 30 – ишчезло село у долини реке Лукавице (данас Лакавица), леве притоке Брегалнице

Сухогрло, I, 25; II, 31 – данас Суво Грло. Село у долини реке Лакавице, јужно од Штипа.

Лесковица, I 25; II 31 – село у долини реке Лакавице, јужно од Штипа.

Видче, I, 25; II, 31–32 – данас ишчезло село у долини реке Лакавице.

Брестовица, II, 32 – данас село Брест у долини реке Лакавице, јужно од Штипа.

Калуђерица, I, 26; II, 33 – село у Радовишком пољу.

Пољица, II, 33 – ишчезло село у долини Лакавице.

Шепшорово, II, 33 – можда данас село Шопур у долини реке Лакавице, јужно од Штипа.

Владета Петровић

Кључ, I, 26–27, 30; II, 34, 35, 37 – село у долини реке Струмице, у подножју Беласице. Такође и теснац између Струмичког и Петричког поља.

Кунарани, I, 27; II, 34, 35 – село у долини реке Струмице, у подножју Беласице. Данас Старо Коњарево.

Озрин, I, 28; II, 35 – неубицирани међник на Беласици.

Црвени брег, I, 29, 39; II, 36, 48 – два неубицирана међника. Један на Беласици, а други на Ограждену.

Беласица, I, 29; II, 37 – планина у Македонији.

Мутница, I, 30; II, 38 – село на Беласици. Данас Макриница.

Дебрвеник, I, 30; II, 38 – неубицирани међник на Беласици.

Иваново селиште, I, 30; II, 38 – неубицирани међник на Беласици.

Шугово, I, 31; II, 38 – село на Беласици. Данас Платанакиа.

Сула, I, 31; II, 39 – неубицирани међник на Беласици.

Пресек, I, 31; II, 39 – неубицирани међник на Беласици.

Секирник, I, 31, 33; II, 39, 40–41 – село у долини Струмице.

Ограждено, I, 34; II, 41 – планина у Македонији.

Драгуљево, I, 34, 39; II, 41, 47 – планина у Македонији.

Ставрак, I, 34–35, 42; II, 42, 50 – прелаз преко Струмице, на месту где се у њу улива река Турија.

Велика река, I, 27–28, 35; II, 35, 42–43 – Струмица, река у Македонији.

Фрагупулов брод, I, 35; II, 43 – прелаз преко Струмице у близини речице Василице.

Василица, I, 35; II, 43 – лева притока Струмице.

Велики камен, I, 35–36; II, 43–44 – неубицирани међник планине Огражден.

Глодањ, I, 36; II, 44 – неубицирани међник планине Огражден.

Букова раван, I, 36; II, 44 – неубицирани међник планине Огражден.

Трхољево, I, 36; II, 44–45 – међник планине Огражден, вероватно у вези са Трохолском реком, која је на савременим картама уцртана као Троласка река.

Стоће, I 36; II, 45 – неубицирани међник планине Огражден.

Купиновац, I, 37; II, 45 – неубицирани међник планине Огражден.

Ноштен, I, 37; II, 45 – неубицирани међник планине Огражден.

Горње Вејино, I 37; II 45 – неубицирани међник планине Огражден.

Шабан, I 37; II, 45 – планински врх, међник планине Огражден.

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

Гајино вретено, I, 37; II, 45 – неубицирани међник планине Огражден.

Сухо борије, I, 37; II, 45–46 – неубицирани међник планине Огражден.

Туртељ, I, 37–38; II, 46 – неубицирани међник планине Огражден.

Суботинац, I, 38; II, 46 – неубицирани међник планине Огражден.

Љубиво, I, 38; II, 46 – неубицирани међник планине Огражден.

Губињег, I, 38; II, 46 – планински врх, међник планине Огражден.

Калуђерица, I, 38; II, 46–47 – планински врх, међник планине Огражден.

Доњи брод, I, 38–39; II, 47 – неубицирани међник планине Огражден.

Сухе луке, I, 39; II, 47 – речица, међник планине Огражден.

Белин, I, 39; II, 47 – планински врх, међник планине Огражден.

Мутањ, I, 41; II, 49 – неубицирани међник планине Огражден.

Брезница, I 42; II, 50 – река, лева притока Турије. Због регулације тока Струмице, данас је у великој мери промењена хидрографија овог краја. Досељавање јурчког становништва у XVI веку избрисало је многе топониме и хидрониме чиме је убицирање реке која је некад носила ово име још више отежано. За њу је везано постојање истоименог села, које је представљало посед Ласкара Котанице. Судаћи по познијим изворима из османског периода, ова река је протицала крај села Брест, које се налазило у непосредној близини села Иловице и Сушице. Становници ова три села су обрађивали земљу мезре Мирагирова (Братимирова).²⁹ Нешто северније од Иловице се налази врх Петрас, који можемо довести у везу са међником поменутом у хрисовуљи цара Андроника II, којом је крајем XIII века потврдио земљу у Брезници Лаву Котаници.³⁰

Турија, I, 42; II, 50 – река, лева притока Струмице.

Штука, I, 32 – село у долини реке Струмице.

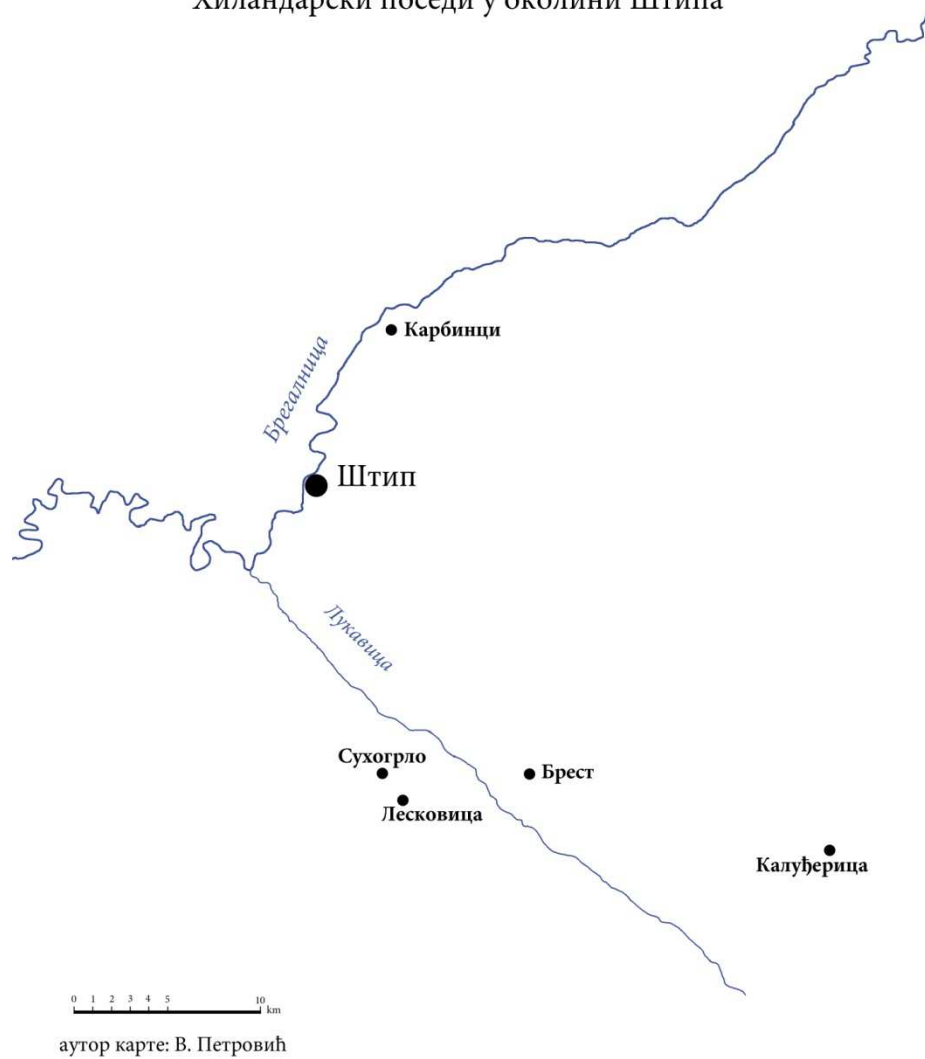
Карбинци, I, 24 – село на Брегалници, узводно од Штипа.

²⁹ Турски документи на историјата на македонски народ. Опширни пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак, Скопје 1982, 226.

³⁰ С. Ђирковић и М. Живојиновић међник *тоџ Петру* из хрисовуље цара Андроника II повезују са Петровком, узвишењем на левој обали Турије. С. Ђирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, 111–112; М. Живојиновић, *Le conflit entre Chilandar et Saint-Pantéléémôn au suje du village de Breznica*, *Byzantinoslavica* 56 (1995) 239 (карта).

Владета Петровић

Хиландарски поседи у околини Штипа

Две хрисовуље краља Душана којима потврђује Хрељине прилоге Хиландару

Хиландарски поседи у Струмици

- Секирник** топоним из Хил. 15 и Хил. 16
- Калуђерица** топоним из других исправа
- Габрово** посед Св. Пантелејмона

● Шугово Мутница

аутор карте В. Петровић

Vladeta Petrović
Institute of History
Belgrade

**TWO CHRYSOBULL OF KING STEFAN DUŠAN CONFIRMING
THE DONATIONS OF HRELJA TO THE MONASTERY
OF HILANDAR IN ŠTIP AND STRUMICA**
1332, May 6th; 1336, May 6th

Summary

The article discusses two versions of the charter of King Stefan Dušan issued to confirm donations of *protosevast* Hrelja to Hilandar. King Dušan graced Hrelja by allowing him to become the member of the monastic community of Hilandar and to donate to the monastery his possessions: the church of Archangel Michael in Štip, 50 *pariks* and the market in the suburb of Štip, villages in Lukavica and Strumica, as well as the mountains of Ogražden and Draguljevo.

The documents now published are made for the purposes of litigation between Hilandar and its neighbors during the eighth decade of the 14th century. The goal was to secure Hilandar's possession over the disputed estates in the Strumica field and Belasica. This was accomplished by interpolating text relating to the lands of Laskar Kotenic, Laskar Siderofan and Tutko Asan, as well as the border of the Belasica Mountain. Relying on medieval documents, we can conclude that there were two other charters, now lost, relating to Hrelja's estates in Štip and Strumica. The first charter established the *metoh* of the Church of Archangel Michael during the fourth decade of XIV century. King Stefan Dušan issued a new charter in 1343, most likely confirming donations made by the charter of Andronicus III. The documents Hil. 15 and Hil. 16 are based on the second-mentioned.

Key words: church, Hilandar, Hrelja, Stefan Dušan, Štip, Strumica, Saint Archangel Michael.